

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-1

УДК 37.014.5:[1:37]

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У ПОЛОНІ ХИБНИХ
СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВSCIENTIFIC AND EDUCATIONAL POLICY IN THE GRIP OF FALSE
WORLDVIEW MARKS

В. В. Левкулич

Актуальність теми дослідження. Оскільки науково-освітня політика здійснює вирішальний вплив на функціонування не лише науки й освіти як соціальних інститутів, а й суспільства загалом, то вона володіє трансчасовою актуальністю. Потенціал актуальності істотно зростає в сучасну епоху глобальної турбулентності та соціальних трансформацій.

Постановка проблеми. Сутність проблеми полягає в тому, що адекватна відповідь на виклики сьогодення принципово неможлива за умов тієї матриці світоглядного стереотипізму, яка сформувалася впродовж трьох попередніх десятиліть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На Заході авторами найбільш ґрунтовних праць, присвячених проблематиці світоглядних орієнтирів науково-освітньої політики, вважаються Ф. Кумбс, Н. Фергюсон, К. Леш, Дж. Хайдт, Х. Плакгроуз, Дж. Ліндсей, Дж. Ізраел, В. Істерлі. Серед вітчизняних дослідників найбільший внесок у розробку зазначеної проблематики зробили В. Луговий, З. Самчук, О. Слюсаренко та Ж. Таланова.

Постановка завдання. Метою дослідження є критичний аналіз основних недоліків сучасної науково-освітньої політики. Завдання полягають у виявленні світоглядної зумовленості ключових проблем, що стоять на заваді ефективному функціонуванню науково-освітньої сфери.

Виклад основного матеріалу.

Urgency of the research. Scientific and educational policy makes a decisive influence on the functioning of science and education as social institutions, as well as on society in general. Therefore the policy has transtemporal relevance. The potential for relevance increases significantly in the modern era of global turbulence and social transformations.

Target setting. The issue is that an adequate response to today's challenges is fundamentally impossible under the conditions of the matrix for stereotypic worldview that was formed during the three previous decades.

Actual scientific researches and issues analysis. In the Western science, F. Coombs, N. Ferguson, K. Lesh, J. Haidt, H. Plaggrose, J. Lindsay, J. Israel, V. Easterly are considered to be the authors of the most thorough works devoted to the issue of worldview orientations of scientific and educational policy. Among domestic researchers, V. Lugovoi, Z. Samchuk, O. Slyusarenko, and Zh. Talanova made the greatest contribution to the development of the mentioned issues.

The research objective. The purpose of the research is a critical analysis of the main shortcomings of modern scientific and educational policy. The tasks are to identify the worldview conditioning of key issues that stand in the way for the effective functioning of the scientific and educational sphere.

The statement of basic material.

Проаналізовано основні проблемні фактори сучасної науково-освітньої політики, що є наслідком здебільшого хибних світоглядних орієнтирів, а тому потребують ґрунтовного рефлексійного переосмислення.

Висновки. Основні проблеми й негативні тенденції науково-освітньої сфери сучасної України зумовлені світоглядною, критеріальною і аксіологічною невизначеністю. Вони потребують насамперед рефлексійних зусиль у напрямі переосмислення хибних стереотипів.

Ключові слова: політика України в науково-освітній сфері, рівень світоглядної культури, проблемні виклики сучасності, наукометричний підхід, неадекватні критерії, концептуалістика якості.

The main factors of modern scientific and educational policy are analyzed, which are mostly the result of wrong worldview orientations, and therefore require a thorough reflective rethinking.

Conclusions. The main issues and negative trends in the scientific and educational sphere of modern Ukraine are determined by worldview, criterial and axiological vagueness. First, they need reflexive efforts in the direction of rethinking false stereotypes.

Keywords: policy of Ukraine in the scientific and educational sphere, level of worldview culture, problematic challenges of modernity, scientometric approach, inadequate criteria, conceptualism of quality.

Актуальність теми дослідження. Аспект ефективності науково-освітньої політики володіє трансчасовою актуальністю, оскільки він здійснює вирішальний вплив на функціонування не лише науки й освіти як соціальних інститутів, а й суспільства загалом. Цей фактор додатково актуалізується в періоди глобальної турбулентності та соціальних трансформацій, а саме з такими факторами доводиться мати справу сучасній Україні та світу в цілому.

Постановка проблеми. Сутність проблеми полягає насамперед в некоректній оцінці чинників, які лежать в основі ефективності науково-освітньої політики: здебільшого вважається, що успіху можна досягти за рахунок методичних рекомендацій, протоколів дій, а також тактичних і технологічних новацій. Насправді ж хронічний формат проблем, загроз і небезпек потребує перегляду світоглядних орієнтирів, переосмислення аксіологічних основ, мети науково-освітньої діяльності та засобів її досягнення. Лише така відповідь може вважатися когерентною формату викликів сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Часовою і критеріальною точкою відліку, з якої бере початок сучасна концептуалізація проблематики світоглядних орієнтирів науково-освітньої політики, можна вважати фундаментальну монографічну працю Філіпа Кумбса (Philip Hall Coombs), якій нещодавно виповнилося півстоліття [4]. Окрім змістовної виразності ця книга була приречена на успіх ще й із тієї причини, що її автор – не лише знаний науковець, а й новатор-управлінець: він був призначений президентом Джоном Кеннеді першим помічником державного секретаря з питань освіти й культури, тому мав комплексне уявлення про формат наявних проблем і тих викликів, перед якими опинилася освіта й наука через чверть століття після завершення Другої світової війни.

Через два десятиліття після появи книги Ф. Кумбса настав період ейфорії: падіння Берлінського муру й розпад СРСР справили ефект своєрідних рожевих окуляр, через які майбутнє науково-освітньої сфери сприймалося в модальності безальтернативного позитиву й оптимізму. Лише в середині першої декади ХХІ століття, коли з'явилися перші виразні ознаки амбівалентності глобалізму й неоліберального світопорядку, з'явилися праці про недостатній рівень світоглядного супроводу науково-освітньої політики і, як наслідок, накопичення

різнопрофільного негативізму, що загрожує небезпечними системними наслідками [2].

Під кінець другої декади XXI століття негативні тенденції набули глобальних і системних ознак. Цей аспект переконливо виклав Найл Фергюсон у резонансній книзі “Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки” [9]. Автор переконливо зобразив діалектичну логіку негативних тенденцій: спочатку негативні тенденції сегментативно накопичуються на рівні кластерів економіки та соціальних інститутів, згодом вони призводять до глобальних проблем, які, в свою чергу, довершують дію принципу доміно підривом довіри до економічних важелів і репутаційної дискредитації соціальних інститутів як неефективних і загалом безпорадних інструментів у контексті ключових потреб суспільної життєдіяльності.

Професор історії Рочестерського університету (University of Rochester) Крістофер Леш (Christopher Lasch) пов’язує посилення негативних тенденцій із культивуванням інфантильного нарцисизму, який під впливом некритичного світосприйняття перетворився ледве не на соціальну епідемію сучасності [12].

До подібних діагностичних висновків приходять також професор етичного лідерства в Школі бізнесу Штерна в Нью-Йоркському університеті Джонатан Хайдт (Jonathan Haidt) та експерт Першої поправки та президент Фонду прав людини в освіті Грег Лук’янов (Greg Lukianoff): у книзі “Зачарованість американським розумом: як добрі наміри та погані ідеї створюють покоління для провалу” вони досліджують тенденцій, які стають на заваді соціальному, емоційному та інтелектуальному розвитку не лише сучасної молоді, а й людства в цілому [13].

На істотності світоглядної складової ефективного функціонування суспільства сучасного ґатунку наголошують Хелен Плакроуз (Helen Pluckrose) і Джеймс Ліндсей (James Lindsay) у резонансній книзі “Цинічні теорії: як стипендія активістів поставила з ніг на голову уявлення про расу, стать та ідентичність – і чому це шкодить усім” [15]. Йдеться про новітню авторитарну ортодоксію у вигляді неконтрольованого поширення антипросвітницьких переконань на кшталт того, що мова – це насильство, наука – переважно сексистська, мати надмірну вагу – рівнозначно непохитній громадянській позиції і дієвій протидії булінгу, а расистами можуть бути лише білошкірі. Автори книги переконливо доводять, що зазначені абсурдистські догми своїми витокami зобов’язані французькому постмодернізму, а в наш час їх заохочує неоліберальний глобалізм через своїх посередників у середовищі академічних активістів. Сьогодні ідеї на кшталт того, що наука й розум – знаряддя гноблення, спромоглися кинути виклик самій логіці західного суспільства й становлять загрозу існуванню всієї цивілізації. А сталося це з однієї причини: впродовж тривалого часу вони позиціонуються як аксіоматичні основними медіа, афільованими з олігархією неолібералізму й глобалізму.

Чимало дослідників проводять коректні екстраполятивні паралелі сучасної проблематики з негативними тенденціями далекого минулого. Зокрема, Джонатан Ізраел (Jonathan Israel) у книзі “Просвіта, яка зазнала невдачі: ідеї, революція та демократична поразка, 1748-1830” досліджує причини краху демократичної тенденції західного Просвітництва [11]. Витоки основних проблем сучасності автор вбачає в популістській тенденції, яка категорично суперечить демократичним цінностям і принципам свободи вираження поглядів. Саме цей тренд свого часу отримав ідеологічну перевагу і призвів до бурхливого антиінтелектуалізму, інерція якого триває дотепер.

Мета і завдання дослідження. Метою окресленого предметного поля дослідження є критичний аналіз ключових недоліків сучасної науково-освітньої політики та їх зумовленість смисловим релятивізмом і рефлексійною невизначеністю. Завдання на виконання сформульованої мети стосуються увиразнення світоглядних, критеріальних і аргументаційних орієнтирів, необхідних для ефективного функціонування науково-освітньої сфери. Для реалізації зазначеної мети і завдань пріоритетного значення набувають такі методи: *проблемний* – для виявлення факторів, які стоять на заваді ефективності науково-освітньої політики; *систематизації* – з метою визначення сукупності аспектів, що визначають функціонування об'єкта і предмета дослідження; *системний* – для розгляду науково-освітньої сфери як єдності елементів, що перебувають один із одним у взаємопотенціюючих зв'язках; *функціонально-інструментальний* – з метою увиразнення значущості різних засобів досягнення мети якомога вищого рівня науково-освітньої ефективності.

Виклад основного матеріалу. Політика України в науково-освітній сфері поступово втрачала ознаки світоглядної притомності та критеріальної переконливості з перших років державної незалежності. Ця згубна тенденція максимально прискорилася з 2014 року. Зазначена хронологія інволюції може здатися дивною і парадоксальною, адже саме з Революції Гідності почалося алармістське переосмислення небезпечних аспектів попередньої науково-освітньої політики “тихого болота”, а доти роками накопичувалися й переходили в хронічну фазу небезпечні тенденції на кшталт, з одного боку, лавиноподібного збільшення кількості вищих навчальних закладів, а з іншого боку, симетричного зниження рівня якості вищої освіти, а відтак – і дискредитації освіти як соціального інституту. Втім, одна річ – декламативним стилем озвучувати наявність проблем, а інша – бути спроможним (чи хоча б зацікавленим) ці проблеми розв'язати. Індивід може бути зацікавленим у розв'язанні проблем посадово, проте водночас незацікавленим особисто чи тривіально неспроможним їх розв'язати з огляду на низький кваліфікаційний і вузький світоглядний рівень.

Розблокування такої колізії є непростим і знаходиться ледве не в сакраментальній сфері екзистенційного вибору: з одного боку, можна зробити вибір на користь непопулярних рішень і забезпечити собі честь і славу (себто з позицій вічності), проте така поведінкова стратегема майже напевне призведе до міжособистісної конфронтації з багатьма “зацікавленими сторонами” й “сильними світу цього”; натомість з іншого боку, після медійного перфоменсу з озвученням “нагальних загроз і небезпек” можна не вдарити навіть палець об палець для розв'язання проблем і не лише зберегти компліментарні стосунки із “зацікавленими сторонами”, а й отримати від них корупційні “заохочення” й “подяки за розуміння”.

Завжди можна знайти тисячу причин, які нібито стали на заваді “щирому бажанню розв'язати проблему” – в такому мистецтві “проходити між краплинками дощу” українським можновладцям воістину немає рівних. Зрештою, окрім тисячі причин, які, за версією управлінця, завадили йому імплементувати на рівні науково-освітніх практик “глибоке розуміння” загроз і небезпек, існує ще один апробований політтехнологічний спосіб уникнути відповідальності за бездіяльність і безвідповідальність: йдеться про ініціювання безкомпромісної боротьби з якимись другорядними або й загалом суто віртуальними, уявними проблемами.

Істотний проблемний аспект пов'язаний із тим, що “на концептуалістику якості освіти екстраполюються різні ієрархічні пріоритети, в результаті чого якісні

параметри освіти потрапляють у корелятивну залежність від пріоритетності того чи іншого буттєвого сегмента освіти, натомість якість інших сегментів набуває другорядного, підлеглого, обслуговуючого статусу. Відтак, виникає запитання: з яким із цих змістовно-функціональних напрямів (аспектів) слід пов'язувати основні надії на досягнення мети якісної вищої освіти? Причому, одразу треба чітко з'ясувати: нормативам, стандартам і так званому наукометричному підходу апріорі притаманні формальні й кількісні (не якісні!) параметри, тому до якості загалом і до якості вищої освіти зокрема, вони якщо й мають якийсь стосунок, то вельми віддалений і опосередкований” [6, с. 5].

Слід зазначити, що кожна домінуюча в ту чи іншу епоху парадигма критеріальних і якісних ознак освіти є, висловлюючись концептуальною формулою Рене Декарта, лише “конкретно-історичною мірою істини”, на зміну якій з часом неухильне приходить інша “конкретно-історична міра істини” – більш тотожна, адекватна й когерентна новим освітнім і суспільним реаліям. Тому не варто скеровувати зусилля на пошуки “єдино правильного концептуального підходу”, а решту способів осмислення й інтерпретації освітньої дійсності, її перспектив, небезпек і загроз на її адресу вважати хибними й категорично неприйнятними. Насправді абсолютна більшість концептуальних підходів є цілком сумісною один з одним, тому ними можна оперувати за взаємодоповнюючим принципом. Вони не є “істинними” чи “хибними”, а можуть вимірюватися лише за шкалою переконливості – тобто бути переконливими чи непереконливими, більш переконливими чи менш переконливими. Під таким критеріальним кутом зору пріоритетного значення набуває не апріорна ефективність і продуктивність концептуального підходу, а апостеріорна інтерпретаційна кваліфікованість і віртуозність симпатиків і лобістів того чи іншого концептуального напрямку.

На тлі безроздільного домінування кількісної та формалістичної критеріальності перспективи підвищення якості освіти набувають примарних ознак. Як зазначає Д. Казарінова, “все більш поширеним методом вивчення політичних проблем стає кількісний аналіз, побудова різноманітних моделей на основі регресивного аналізу, оцінювання методом “різниця різниць” (difference-in-differences) (статистичний метод, що використовується в економетриці та кількісних дослідженнях у соціальних науках), використання програм обробки природної мови, інших методів з використанням штучного інтелекту. Такі сучасні методи, з одного боку, дозволяють з великою точністю обробляти великі дані (bigdata). З іншого боку, як підкреслює Р. Таагепера, використання математичних формул не робить політологію більш науковою з точки зору точності здобутих знань” [3, с. 136].

Безперечно, наведений висновок є цілком справедливим не лише для політології – його можна екстраполювати практично на кожну гуманітарну дисципліну, смислово квінтесенцію й інструментальну ефективність яких утворює аж ніяк не кількісна складова, а якісна специфіка, яку здебільшого важко вловити навіть на рівні формалізованого змалювання, не кажучи вже про гегелівський канон логіки понять. Тим не менше, наскільки істотними не були б операційні труднощі, пов'язані з якісною складовою, слід чітко усвідомлювати: саме вона і лише вона володіє тим сенсом, який надає необхідні й достатні підстави претендувати на статус предмета дослідження. Натомість будь-які спроби уподібнити предметну сферу до кількісних чи інших параметрів – хоч і зручних для потреб бюрократичної формалізації, проте змістовно порожнинних – є не більше, ніж схоластичним різновидом того, що Жан Бодрійяр назвав “симульованою

дійсністю”.

Можливо, кількісне та формалізаційне “перевіювання половини” (як висловився б Фрідріх Ніцше), не є чимось фатальним для науково-освітньої сфери й суспільства загалом у режимі тут-і-тепер, проте воно гарантовано вистеляє шлях у напрямі до прірви, бо відволікає увагу від безлічі справжніх проблем на користь проблем уявних, віртуальних, зручних для популістських і демагогічних маніпуляцій, а це, в свою чергу, означає, що реальні проблеми залишаються обділеними увагою, тому вони поступово дрейфують у напрямі хронічного, невиліковного статусу. Це нагадує абсурдизм часів Радянського Союзу, коли на черговому з’їзді КПРС утверджували плани виготовлення мільярда пар кирзових чобіт, а робилося це винятково для того, щоб вразити світ кількісним показником, позаяк функціональне призначення таких чобіт було незбагненним: у тій країні мешкало лише 250 млн громадян, а в решті країн світу ніхто не вдягав кирзових чобіт навіть під загрозою смертного вироку. Сподіваюсь не варто нагадувати, чим завершилася епопея побудови комунізму в СРСР, що відштовхувалася від кількісної критеріальності.

Ефект “симулювання дійсності” є класичним різновидом схоластики. Від класичного середньовічного прототипа він відрізняється, з одного боку, меншим рівнем інтелектуальної насиченості, а з іншого боку, більшими можливостями медійної підтримки, завдяки чому відбувається більш-менш вдала компенсація інтелектуального примітивізму. Середньовічні схоласти були репрезентантами найвищого інтелектуального й світоглядного ґатунку, бо лише в такий спосіб могли розраховувати на успіх своїх зусиль; натомість сьогочасні послідовники схоластичного тренду навіть не намагаються імітувати сякий-такий інтелектуальний рівень і розлогість свого світоглядного горизонту: вони покладаються виключно на право сили – на використання засобів адміністративного тиску і медійного пресингу з метою забезпечення сумнівним і навіть відверто згубним пріоритетам статусу норм і канонів.

Гіпертрофоване значення сумнівних критеріїв наукової значущості й статусності не є ексклюзивною опцією сучасної науково-освітньої політики: ще наприкінці XIX століття Чарльз Сандерс Пірс у збірнику своїх кембриджських лекцій розпачливо визнавав, що в науці часто резонують тенденції і концептуальні підходи, які з огляду на свій світоглядний примітивізм і смислову порожнинність не повинні були б резонувати в принципі, навіть апріорі, не кажучи вже про апостеріорі [14, с. 47]. А що стосується фундатора ядерної фізики Ернеста Резерфорд, то він у резонансній лекції “Сучасна алхімія” саркастично стверджував: всю сукупність дисциплінарних підходів, які претендують на статус науки, можна цілком коректно розмежувати на фізику та збирання марок [5, с. 23].

За відсутності надійних верифікаторів змістовної якості наукового продукту гуманітарного профілю функцію нехай не цілком об’єктивного, проте, принаймні, об’єктивістського маркера міг би виконувати інструмент оцінки якості інтелектуального продукту якомога більшою кількістю незаангажованих експертів. Однак на цьому шляху останнім часом виникають непереборні труднощі: про дотримання елементарних вимог деліберативної демократії можна навіть не заїкатися, а предметне обговорення нововведень у кваліфікованому середовищі фальсифікаційно підміняється звітами “експертів”, чий фаховий рівень і досвід викликають у кращому разі іронічні посмішки. Як іронічно зауважив Б. Вольневич, “верифікаторами” виявляються здебільшого ті, хто насамперед мав би бути усунутий від впливів” [1, с. 257].

Зрештою, з цією проблемою доводиться мати справу не лише науково-освітній сфері сучасної України: зокрема, Вільям Істерлі наполягає на країни Заходу вже тривалий час перебувають під небезпечним впливом тиранії “нібито експертів”. Саме ця обставина значною мірою призвела до кризового стану сучасного світопорядку та астрономічних збитків провідних економік світу в секторах фінансів, іпотеки та біржових махінацій, починаючи з глобальної економічної кризи 2008 року [10]. Чому так трапилося? Тому, що на певному етапі медійному пресингу олігархічних груп впливу вдалося нав'язати громадській думці Заходу переконання, нібито абсолютна більшість проблем сучасного світу є суто технічними, тому для свого розв'язання потребують лише правильних технічних рішень експертів, а завдання публіки зводиться виключно до того, щоб такі рекомендації чемно засвоювати і діяти відповідно до них.

Далі все максимально спрощується: оскільки суспільство не володіє критеріальним ситом кваліфікаційного рівня експертів, то засобом медійних маніпуляцій можна канонізувати певний “пул експертів”, які регулярно виголошуватимуть ті “істини в останній інстанції”, потрібні олігархічним і лобістським групам, чийми фактичними репрезентантами, власне, і є маріонеткові “експерти”. В кращому разі, таке квазіекспертне середовище спроможне запропонувати розв'язання якихось незначних поточних проблем, а оскільки масштабні проблеми потребують системної корекції політико-управлінських механізмів, то про них “експерти” цілком передбачувано мовчать, інакше це похитне позиції їхніх спонсорів і навіть у буквальному сенсі власників.

Із сумнівним реноме “нібито експертів” тісно корелює парадигма лідерства. Із прикрістю доводиться визнати, що лідерство сучасного формату має все менше спільного з особистісним розвитком, інтелектуальною переконливістю і харизматикою, натомість воно все більше використовує методіку авторитарного пресингу, корпоративного сектантства і тоталітарних методів реалізації політико-управлінських повноважень.

З. Самчук слушно наголошує на кричущій потребі “повноцінного освітнього дискурсу, який не послуговуватиметься “готовими істинами в останній інстанції”, а намагатиметься освоїти непростий рельєф цього предметного поля у спосіб повноцінного дискурсу, критичного аналізу і системної рефлексії” [7, с. 10]. Також важко не погодитися із концептуальним наголосом О. Слюсаренко: “Наука й освіта потребують переходу до принципово нового типу менеджменту, який базується ґрунтовному компаративному аналізу й критичному мисленні, на проєктивності й превентивності, а також ретельно враховує варіативність проблем, загроз і можливостей розвитку” [8, с. 547].

Потреба принципово нового типу менеджменту додатково актуалізується, якщо взяти до уваги, що вибір у ситуації амбівалентних перспектив завжди обумовлений насамперед особистісною специфікою управлінця. Щоправда, цим фактором причинно-наслідковий зв'язок не обмежується й не вичерпується, адже пріоритети науково-освітньої політики й стиль їх імплементації на практиці завжди є результатом поєднання багатьох чинників і збігу значної кількості обставин – починаючи з *zeit geist* (духу епохи – нім.), який панує в коридорах влади, і закінчуючи *esprit de corps* (корпоративним духом, честю мундира – франц.) та персональним складом тієї управлінської команди, що визначає особливості втілення зазначеного духу епохи в конкретній проблемній ситуації.

Те, що етичні регулятиви не надто приживаються в сфері політики, – це не новина: такий аспект був переконливо висвітлений задовго до творів Макіавеллі.

На жаль, доводиться мати справу з проблемою ще більш загрозливою: йдеться про принципову, етіологічну несумісність сфер інтелекту та політики. Цей аспект виразно висвітлив З. Самчук: “Сфера інтелекту є відкритою функціональною системою, в яку без перешкод проникають будь-які ідеї, дилеми і альтернативи із зовнішнього світу. Натомість сфера політики – навіть попри її акцентовану “публічність” і “відкритість”, є системою закритою: сюди проникає те й ті, чому й кому “виписали перепустку”. Оскільки ж “виписуванням перепусток” уповноважені займатися здебільшого не надто обтяжені інтелектом індивіди, то, як казав у таких випадках один з українських політичних класиків, “маємо те, що маємо”. Нездатність усвідомити масштаб проблем часто призводить до фатальних наслідків – до того, що Фарід Закарія називає “трагікомізмом перестановки шезлонгів на палубі “Титаніка”.” [7, с. 18].

Доволі скептично оцінюючи ефективність застосування інструментального потенціалу наукометричного підходу до освіти й науки (оскільки одиниці виміру цього підходу є суто кількісними, а ключова проблематика й перспективи науково-освітньої сфери – якісна, а відтак вона не може в принципі мати кількісних еквівалентів у вигляді грамів, годин чи метрів), варто визнати дієвість наукометричних ресурсів для оцінки наслідків еміграційного відтоку взагалі й у секторі вищої освіти й науки зокрема: ще в радянські часи були ретельно розроблені принципи й методики оцінки трудових ресурсів, які в абсолютній більшості випадків не втратили своєї коректності для аналізу й оцінки сучасного стану речей. Ті, в кого будь-які згадки про радянський спадок викликають непереможну ідіосинкразію, можуть натомість звернутися до популярної в наш час теорії соціального капіталу та її методичного супроводу. Щоправда, ця “істина в останній інстанції” є лише модернізованою версією принципів і методик радянського Держплану.

Отже, в лаконічному формулюванні суть справи така: кожен громадянин держави (чи візьмемо ширше – член суспільства) є елементом соціально-економічної системи, якого можна коректно відобразити у вигляді універсального еквіваленту. Причому, таке маркування можливе й необхідне принаймні за двома часовими критеріями – сучасним та майбутнім: якщо теперішній статус-кво віддзеркалює фактичну вартість соціально-економічного елемента (конкретного індивіда) для господарсько-економічної системи, то критерій майбутнього

На жаль, доводиться констатувати згубність сучасної науково-освітньої політики для інтелектуального і кадрового потенціалу не лише освіти України, а й перспектив країни в цілому: фактично відбувається прискорене вимивання інтелектуальних ресурсів з України в більш розвинені й заможні країни. З точки зору викликів і загроз розвитку сьогочасного українського суспільства це – чи не основна, фундаментальна проблема. Вона є результатом тієї обставини, що існують значні відмінності глобальних та національних запитів на якісну вищу освіту, а оскільки зазначена проблема поки що розв’язується в основному на користь потреб глобалізму й за рахунок вітчизняних інтересів, то вимивання інтелектуального й кадрового потенціалу з України за станом на сьогодні має ознаки доконаного факту і безальтернативної тенденції. Якщо такому status quo не надати більш збалансованих ознак, то цілком об’єктивно й закономірно, що Україна невдовзі втратить навіть відновлювальну, регенераційну спроможність освітньої діяльності, а відтак – і зацікавленість до неї з боку глобального ринку освітніх послуг і виробничої сфери.

Україна сучасного формату належить до числа тих небагатьох держав, які не застосовують жодних засобів для втримання власників якісної вищої освіти:

вона не поповнила собою когорту автаркій, які накладають табу на спілкування із зовнішнім світом і забороняють виїзд своїх громадян за кордон; не застосовує жодного протекціоністського механізму, покликаного пом'якшити чи хоча б частково компенсувати втрати від міграції за кордон кваліфікованої робочої сили; нарешті, Україна не володіє перевагами прискореного розвитку внутрішнього ринку і загалом високого рівня економічного зростання, які зроблять перебування в цій країні привабливим для володарів вищої освіти якщо не нині, то хоча б в оглядовій перспективі.

За таких обставин відсутні будь-які підстави розраховувати на приріст соціального капіталу загалом і його освітньої складової зокрема. З метою хоча б часткового нівелювання напруги, пов'язаної з окресленим аспектом, українські чиновники часто вдаються до послуг риторичної процедури, згідно з якою держава якщо й має моральне право розраховувати на випускників вузів, то лише в тому разі, коли ті належать до категорії, на яку поширювалося державне замовлення, сегмент якого щороку звужується й невдовзі може зовсім зійти нанівець.

Аргументаційний інфантилізм подібних сентенцій має безліч вразливих місць. Обмежимося двома показовими аспектами. По-перше, навіть якби наведений аргумент і мав хоч якесь значення, все одно незрозуміло, чому досі не лише не втілені на практиці, а й навіть не осмислені як об'єктивна потреба протекціоністські заходи, покликані захистити інтелектуально-освітній рівень України? По-друге, кожен випускник вузу – це не лише колишній студент, який опановував вищою освітою за держзамовленням чи за власні кошти: це індивід, який упродовж багатьох років був споживачем соціальних пільг і гарантій, користувався всім спектром ресурсів цієї країни, тож цілком об'єктивно й закономірно, що країна розраховує на нього як на складову свого соціального капіталу, а втрата такої складової всіма сучасними суспільствами (безвідносно до їх політичного й ідеологічного забарвлення) вважається не просто дрібною прикрістю, а підпадає під критеріальні ознаки загрози національній безпеці, викликає на адресу національної безпеки і т. ін. Не більше й не менше. Таким чином, насправді йдеться про надзвичайно складний, комплексний, системний аспект, який некоректно розглядати поза всім комплексом його взаємних зв'язків і зумовленостей.

Виникає запитання: чому на відміну від країн, що розвиваються, в розвинених країнах цінність і безальтернативність якомога вищого якісного рівня освіти ніким не ставиться під сумнів? Така особливість зумовлена тією очевидною обставиною, що в розвинених країнах власник якісного освітнього рівня майже автоматично отримує до своїх послуг розлогий діапазон соціального ліфтингу. Іншими словами, якщо випускник Гарварду матиме вже в перші роки після закінчення цього вузу роботу, річний прибуток якої перевищує \$100 тисяч, то витрати на навчання в розмірі \$50 тисяч упродовж року йому не здаються невиправданим марнотратством. Натомість якщо ви закінчили елітний український вуз і не маєте жодних гарантій того, що ваш річний прибуток перевищить \$5 тисяч, то навіть \$2 тисячі за рік навчання набудуть недоречних, абсурдних ознак, а заклики невпинно нарощувати якість вищої освіти у середовищі тих, хто вже пройшов крізь такий “вогонь і мідні труби”, цілком природно викликатимуть іронічні посмішки.

Висновки. Ключовою вадою сучасної науково-освітньої політики України є редукованість управлінських зусиль до примітивних і вульгарно-утилітарних пріоритетів. Зазначений недолік утворює симбіоз проблем, викликів і небезпек, в

основі яких знаходиться примітивний рівень світоглядної культури, засвоєний представниками політико-управлінської вертикалі. Цей аспект має щонайменше дві складові: по-перше, недооцінку значення філософського знання, по-друге, посередній рівень основної маси тих, хто покликаний філософське знання поширювати. Зрештою, навіть якби означена проблема містила не дві, а двадцять дві складові, це не привід ухилитися від її розв'язання. І тут виникає щонайменше дві інтриги: по-перше, в який спосіб окреслену проблему розв'язувати, по-друге, як цього досягти, враховуючи, що таку процедуру має освячувати владно-управлінська вертикаль, у більшості репрезентантів якої сама згадка про філософію та світогляд викликає ідіосинкразійний невроз.

І головне: як бути тій частині освітянського й академічного середовищ, яка усвідомлює кричущу потребу приведення ситуації в управлінні науково-освітньою сферою хоча б до елементарних вимог здорового глузду, не кажучи вже про досягнення захмарних інтелектуальних висот? Покладати надії на опублікування переконливих статей і монографій, в яких буде розтлумачена в найдрібніших подробицях потреба докорінних змін у певному напрямі, – наївно й інфантильно, бо кількість таких публікацій ризикує ніколи не перейти в світоглядну якість чиновника і в його готовність зробити зусилля над собою, вийти із зони комфорту і замість того, щоб підганяти країну під свій примітивний рівень, спробувати підігнати себе під рівень країни, яка все ще зберігає непоганий потенціал розвитку.

У такій ситуації залишається опція лише нетрадиційних і неканонічних кроків – на кшталт публічних протестних акцій та інших форм громадської непокори в стилі Мартіна Лютера, який пришили до дверей Замкової церкви у Віттенберзі петицію, що складалася з 95 пунктів принципової незгоди зі згубною доктриною індульгенцій і покаєння. Хтось скаже, що такий крок буде надто ексцентричним, щоб розраховувати на успіх. Можливо. Однак, по-перше, як з'ясувалося, в нас практично не залишилося альтернатив, а, по-друге, Мартіну Лютеру так само передрікали фіаско. Воістину все колись буває вперше, тож не бійтеся зробити правильний крок, а бійтеся його не зробити й покрити себе ганьбою.

Список використаних джерел:

1. Вольневич, Б 2020, 'Наукова критика та критерії науковості (Scientific criticism and criteria of scientificity)'. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, пер. Олег Гірний, № 26 (1), с. 250–259. Доступно: <<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-15>>. [25 Квітень 2022].
2. Генон, Р 2007, Кризис современного мира (Crisis of the modern world), пер. с франц. Т. Любимовой. Москва: *Алгоритм*, 220 с.
3. Казаринова, ДБ 2020, 'Векторы эволюции политической рефлексии и политейнмент (Vectors of the evolution of political reflection and politics)'. *Социальные и гуманитарные знания*, Том 6, № 2, с. 134–141.
4. Кумбс, ФГ 1970, 'Кризис образования в современном мире: Системный анализ (Crisis of education in the modern world: System analysis)'. Москва: *Прогресс*, 261 с.
5. Резерфорд, Э 1938, 'Современная алхимия (Modern Alchemy)'. *Успехи физических наук*, Т. 19, № 1, с. 18–48.
6. Самчук, ЗФ 2015, 'Причинно-наслідкові зв'язки світоглядної зрілості та якісної освіти (Cause-effect relationships of worldview maturity and quality education)'. *Автономія та врядування у вищій освіті: збірник наукових праць*, авт. : Бульвінська, ОІ, Гриценко (ред.), МВ, Рябченко, ВІ, Самчук (ред.), ЗФ & Червона ЛМ, Київ: *ІВО НАПН України*, с. 4–123.
7. Самчук, З 2020, 'Текст політики на тлі цивілізаційних контекстів і підтекстів як

- відсутній елемент освітнього дискурсу (Policy text against the background of civilizational contexts and subtexts as a missing element of educational discourse)'. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, № 6, с. 7–22.
8. Слюсаренко, О 2022, 'Когерентність науки та освіти в діапазоні від інструментального потенціалу до проблемних факторів функціонування (Coherence of science and education in the range from instrumental potential to problematic factors of functioning)'. *Modern problems in science. Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference*, Vancouver, Canada, p. 544–550. Доступно: <<https://isg-konf.com/modern-problems-in-science-two>>. [25 Квітень 2022].
  9. Фергюсон, Н 2020, Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки (Global Decline. How institutions and economies die). Київ: *Наш Формат*, 144 с.
  10. Easterly, W 2014, 'The Tyranny of Experts: Economists, Dictators, and the Forgotten Rights of the Poor'. *Basic Books*, 416 p.
  11. Israel, J 2020, 'The Enlightenment that Failed: Ideas, Revolution, and Democratic Defeat, 1748-1830'. *Oxford University Press*, 1088 p.
  12. Lasch, C 2018, 'The Culture of Narcissism: American Life in An Age of Diminishing Expectations'. *W. W. Norton & Company; Reissue edition*, 368 p.
  13. Lukianoff, G & Haidt, J 2019, 'The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure'. *Penguin Books*, 352 p.
  14. Peirce, CS 1993, 'Reasoning and the Logic of Things: The Cambridge Conferences Lectures of 1898'. *Harvard University Press*, 312 p.
  15. Pluckrose, H & Lindsay, J 2020, 'Cynical Theories: How Activist Scholarship Made Everything about Race, Gender, and Identity – and Why This Harms Everybody'. *Pitchstone Publishing*, 352 p.

References:

1. Volnievych, B 2020, 'Naukova krytyka ta kryterii naukovosti'. *Filosofia osvity. Philosophy of Education*, per. Oleh Hirnyi, № 26 (1), s. 250–259. Dostupno: <<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-15>>. [25 Kvitin 2022].
2. Henon, R 2007, Kryzys sovremennoho myra, per. s frants. T. Liubymovoi. Moskva: *Alhorytm*, 220 s.
3. Kazarynova, DB 2020, 'Vektory evoliutsyy polytycheskoi refleksyy y polyteinment'. *Sotsyalnye y humanyarnye znanyia*, Tom 6, № 2, s. 134–141.
4. Kumbs, FH 1970, Kryzys obrazovaniya v sovremennom myre: Systemnyi analiz. Moskva: *Prohress*, 261 s.
5. Rezerford, Э 1938, 'Sovremennaia alkhymia'. *Uspekhy fizycheskykh nauk*, T. 19, № 1, s. 18–48.
6. Samchuk, ZF 2015, 'Prychynno-naslidkovi zviazky svitohliadnoi zrilosti ta yakisnoi osvity'. *Autonomiia ta vriaduvannia u vyshchii osviti: zbirnyk naukovykh prats*, avt. : Bulvinska, OI, Hrytsenko (red.), MV, Riabchenko, VI, Samchuk (red.), ZF & Chervona LM, Kyiv: IVO NAPN Ukrainy, s. 4–123.
7. Samchuk, Z 2020, 'Tekst polityky na tli tsyvilizatsiinykh kontekstiv i pidtekstiv yak vidsutnii element osvitnoho dyskursu'. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, № 6, s. 7–22.
8. Sliusarenko, O 2022, 'Koherentnist nauky ta osvity v diapazoni vid instrumentalnoho potentsialu do problemnykh faktoriv funktsionuvannia'. *Modern problems in science. Proceedings of the KhIKh International Scientific and Practical Conference*, Vancouver, Canada, r. 544–550. Dostupno: <<https://isg-konf.com/modern-problems-in-science-two>>. [25 Kvitin 2022].
9. Fergiuson, N 2020, Hlobalnyi zanepad. Yak pomyraiut instytuty ta ekonomiky. Kyiv: *Nash Format*, 144 s.
10. Easterly, W 2014, 'The Tyranny of Experts: Economists, Dictators, and the Forgotten Rights of the Poor'. *Basic Books*, 416 p.
11. Israel, J 2020, 'The Enlightenment that Failed: Ideas, Revolution, and Democratic Defeat, 1748-1830'. *Oxford University Press*, 1088 p.

12. Lasch, C 2018, 'The Culture of Narcissism: American Life in An Age of Diminishing Expectations'. *W. W. Norton & Company; Reissue edition*, 368 p.
13. Lukianoff, G & Haidt, J 2019, 'The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure'. *Penguin Books*, 352 p.
14. Peirce, CS 1993, 'Reasoning and the Logic of Things: The Cambridge Conferences Lectures of 1898'. *Harvard University Press*, 312 p.
15. Pluckrose, H & Lindsay, J 2020, 'Cynical Theories: How Activist Scholarship Made Everything about Race, Gender, and Identity – and Why This Harms Everybody'. *Pitchstone Publishing*, 352 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-2

УДК 141.7 : 001.101

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ІМПЕРАТИВ НАУКИ ЕПОХИ ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

*EPISTEMOLOGICAL COMPETENCE AS SCIENCE IMPERATIVE IN THE ERA
OF GLOBAL TURBULENCE*

О. Н. Кубальський

Актуальність теми дослідження. Оскільки інформаційне суспільство здійснює істотний сукупний приріст знань, то оперування ними в повному обсязі виявляється завданням недосяжним. За цих обставин актуалізується потреба вибіркового засвоєння знань на підставі певних критеріальних, тематичних та аргументаційних пріоритетів.

Постановка проблеми. Епоха інформаційного суспільства супроводжується не підвищенням, а зниженням загального рівня інформаційної компетентності у форматі неефективного оперування знаннями. Це є наслідком як розгубленості перед безпрецедентним зростанням обсягів інформації, так і ерозії культури наукового мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж попереднього десятиліття до різних аспектів епістемологічної компетентності була прикута думка таких дослідників, як П. Бурдьє, М. Нусбаум, К. О'Коннор, Дж. Везерол, Дж. Хохшильд, К. Ейнштейн, А. Рутерфорд. Серед вітчизняних науковців найбільш комплексно окреслену тематику в своїх працях висвітлює В. Левкуліч.

Urgency of the research. Since information society essentially increases cumulative knowledge, to operate it in full proves to be an impossible task. Under such circumstances, the need for selective knowledge acquisition grounded on certain criteria-based, thematic and argument-involving priorities is becoming ever more important.

Target setting. The era of information society is accompanied not by an increase but rather by a decrease in the general level of information competency in the format of inefficient knowledge operation. This results from both the confusion due to the unprecedented amounts of information and the erosion of the culture of scientific thinking.

Actual scientific researches and issues analysis. Over the previous decade, various aspects of epistemological competency have caught the attention of such researchers as P. Bourdieu, M. Nussbaum, C. O'Connor, J. Weatherall, J. Hochschild, K. Einstein, A. Rutherford. In Ukraine, the most integral analysis of the subjects in question has been provided in the works by V. Levkulych.